

- планування кар'єри. 2013. С.46-49
- 6.Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика. Москва: МПСИ, Воронеж: НПО МОДЭК, 2002. 240 с. Кулаков С.А. Диагностика и психотерапия аддиктивного поведения у подростков. Москва: Фолиум, 1996. 70 с.
- 7.Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения). Москва : Академия, 2004. 288 с.
- 8.Золотова Г.Д. Сучасні філософські погляди на проблему профілактики адитивної поведінки // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2012. №4. С.62-69
- 9.Михайлишин У.Б., Шмідзен І. Ю. Теоретичний аналіз проблеми впливу конформізму на виникнення адитивної поведінки молоді // Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2019. №1. С.143-149
- 10.Комлев Ю.Ю. Интегративная криминология: девиантологический очерк : учеб. пособие / Ю. Ю. Комлев. Казань : КЮИ МВД России, 2016. 245 с.
- 11.Котляров А. В. Звільнення від залежностей або школа успішного вибору. Москва, 2005. 448с.
- 12.Крамченкова В.О. Особливості поведінки старшокласників-курців в емоційно напружених ситуаціях // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип.2 (12). С.106-112
- 13.Пихтіна Н.П. Формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до профілактики адиктивної поведінки учнів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 1999. 20 с.
- 14.Попов Ю.В., Бруг А.В. Аддиктивное суицидальное поведение подростков. Обзорение психиатрии и медицинской психологии. 2005. № 2. С. 3–6.
- 15.Профилактика аддиктивного поведения : учеб. пособие / [В. Г. Белов, Г. Григорьев, В. А. Кулганов, Ю. А. Парфенов]. СПб. : Православная инициатива, 2013. 260 с.
- 16.Психология и лечение зависимого поведения / Под ред. С. Даулинга. Москва: Независимая фирма «Класс», 2000. 240 с.
- 17.Старшенбаум Г.В. Аддиктология: психология и психотерапия зависимостей (Клиническая психология). Москва: Когито-Центр, 2006. 367 с.
- 18.Шабаліна В. Адиктивна поведінка в підлітковому і юнацькому віці // Психологія підлітка. Мінськ. 2003. 84с.

Оксана Кікінежді, Руслана Чіп
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ

Постановка проблеми. В умовах модернізації сучасної школи становлення та розвиток гармонійної особистості, здатної до самовизначення і

здійснення свідомого вибору у системі егалітарно-традиційних цінностей є важливим напрямком освітньої політики України. Звернення вчених до цієї соціально значущої проблеми не є випадковим і пов'язане із специфічною для сучасного українського суспільства ситуацією, яка й визначає наукове замовлення та спрямовує дослідницький інтерес науковців до проблеми становлення гендерної ідентичності у період дорослішання особистості.

Оскільки вільний вибір моделей статевої поведінки у традиційно-егалітарному просторі сучасного суспільства відкриває можливості для оптимізації умов гендерної соціалізації молоді, актуальність проблеми становлення гендерної ідентичності є незаперечною та потребує ґрунтовних комплексних досліджень теоретичного та емпіричного спрямування.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу та систематизація наукових підходів до дослідження феномену гендерної ідентичності як суб'єктно-психологічної реальності у період дорослішання особистості.

Виклад основного матеріалу. У більшості наукових досліджень гендерна ідентичність як складний психологічний феномен розкривається з позиції когнітивної та генетичної психології, проте недостатньо вивченою залишається специфіка цього феномена як суб'єктно-психологічної реальності у контексті гуманістичної та суб'єктно-вчинкової парадигми.

У сучасних психологічних дослідженнях проблема гендерної ідентичності розглядається у взаємозв'язку із розвитком самосвідомості, почуттям дорослості та суб'єктністю. Як зазначають науковці (К. Абульханова-Славська, О. Бондаренко, М. Боришевський, І. Булах, Т. Говорун, З. Карпенко, І. Кон, О. Леонт'єв, С. Максименко, В. Роменець, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Татенко, Т. Титаренко) підлітковий вік – це вік відкриття власного Я, формування особистості, з одного боку, і вік формування світогляду – з іншого, як центральних, найважливіших і значущих серед усіх інших, незалежно від того, в яких складних відносинах не перебували б ці два аспекти до моменту основних змін підліткового віку – процесу статевого дозрівання

Гендерна ідентичність як онтогенетичне утворення, стверджує Т. Говорун, формується в процесі взаємодії із соціумом. Водночас гендерна соціалізація особистості як багатоаспектне явище є процесом, який реалізується у свідомості та образі Я на основі інтеріоризації статевоповідних приписів. Власне соціум закладає такий сценарій набуття гендерної ідентичності, який поєднує в собі як соціально типове, так і індивідуальне, які, як правило, виступають дисгармонійними складовими образу Я [4].

На думку вчених, у процесі гендерної соціалізації здійснюється певна деформація розвитку особистості, оскільки одні особистісні якості, що відповідають гендерним стереотипам, заохочуються й підсилюються, а інші – що таким стереотипам суперечать – забороняються та затримуються у розвитку. Заохочення і примушування дівчат і хлопців діяти за певними сценаріями, що пов'язано не лише з розвитком відповідних фемінних чи маскулінних якостей, а й із життєвими виборами, є результатом виховання, коли психологічні відмінності формуються під впливом стереотипів, нав'язаних людині суспільством [4; 5; 8].

Варто зазначити, що соціалізація забезпечує входження особистості у гендерну культуру суспільства і є найважливішим чинником конструювання її гендерної ідентичності, зумовлює прояви суб'єктної активності у процесі самостворення гендерного Я відповідно до віку, зони найближчого розвитку, провідної діяльності, психологічних новоутворень (С. Бем, Ш. Берн, В. Васютинський, Л. Виготський, Т. Говорун, О. Кікінежді).

Важливим аспектом нової позиції підлітка є усвідомлення ним свого Я. Потреба у самоспостереженні, самооцінці, самоствердженні і самоудосконаленні виникає не із порожньої цікавості і поверхневого потягу до самозаглиблення, а виникає із моральної потреби проаналізувати свої переваги і недоліки; із прагнення зрозуміти, що у власних вчинках і цілях є правильним і що є неправильним, чого варто досягати і від чого відмовитись. Тобто інтерес до себе виникає із потреб життя і діяльності, в яких розкриваються якості особистості [1; 2; 4; 6].

На думку М. Боришевського, потреба у самовизначенні, саморозкритті та самореалізації у взаємозв'язку з образом Я, з його часовими проєкціями (минуле, сьогодення, майбутнє) є тією реальною психологічною основою, на якій відбувається становлення індивіда як суб'єкта саморегуляції власної активності, становлення особистості [1, с. 171].

В. Васютинський підкреслює, що індивідуальний суб'єктивний простір виникає, формується, розвивається у процесі міжособистісної взаємодії. Поза такою взаємодією індивідуальна суб'єктність (або її потенційно статеві фрагменти) залишається «річчю в собі», не розгортається у визначеному напрямі [3].

Якості суб'єкта перебувають у взаємозв'язку із центральним новоутворенням особистості у підлітковому віці – почуттям дорослості, що супроводжується зростанням самостійності і активності підлітків, прийняттям на себе відповідальності за свої вчинки й події, що відбуваються, пов'язаних із рівнем суб'єктивного контролю та рефлексією [8].

Цієї ж точки зору притримується І. Булах, яка зазначає, що в процесі пошуку свого «Я» (цінностей, ідеалів, поглядів), набуття ідентичності, самоствердження і саморозвитку у підлітків на рівні самоусвідомлення формується система внутрішньо узгоджених уявлень про себе, образів «Я» – «Я-концепція» (самосвідомість). У дослідженнях проблеми особистісного розвитку у період дорослішання майже нівелюється ціннісне ставлення до особистості підлітка як суб'єкта активності, що може вільно і відповідально творити свій життєвий простір, власну філософію буття [2, с. 108].

На думку науковців, повноцінний психічний розвиток та особистісне становлення підлітка можливі лише за умови доцільно організованих міжособистісного спілкування та навчання, які є основними у підлітковому віці (Б. Ананьєв, Л. Божович, М. Боришевський, І. Булах, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Сергеєнкова, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман та інші учені). Визначення спілкування провідною діяльністю у підлітковому віці дає підстави вважати його основою розвитку суб'єктної активності у період дорослішання, оскільки спілкування і соціальна взаємодія є однією із сфер, в якій яскраво проявляється

прагнення підлітка до досягнення ідентичності як суб'єктивного відчуття неперервного самоотождоження [1; 2; 4; 6].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що з позиції вчинково-діяльнісного підходу (О. Бондаренко, З. Карпенко, О. Леонтев, В. Роменець, С. Рубінштейн, В. Татенко, Т. Титаренко) суб'єктність визначається як властивість особистості, яка наділена певними внутрішніми ресурсами сутнісного самоствердження – суб'єктивним потенціалом, для реалізації якого є всі психологічні передумови у старшому підлітковому віці. Зупинимося детальніше на аналізі наукових позицій вчених, які, на нашу думку, стали базовими для вивчення гендерної ідентичності як суб'єктно-психологічної реальності у період дорослішання.

У контексті суб'єктно-вчинкової парадигми суб'єктність є такою онтопсихологічною ознакою, яка виокремлює людину з-поміж інших суущих, надає їй якісної своєрідності. На думку В. Татенка, бути суб'єктом – означає бути джерелом активності, дії, думки, цінностей і смислів, хотіти і могли починати причинний ряд із самого себе, виходити за межі наперед визначеного, бути спроможним відповідально перетворювати світ і себе у цьому світі за власними проектами, враховуючи соціальні і природні закони світобудови [7, с. 329].

М. Савчин зазначає, що суб'єкт копіює не тільки зовнішні форми поведінки та дії індивіда, а також його внутрішні переживання, особистісні сенси. У процесі ідентифікації підлітки засвоюють цінності, норми, ідеали, моральні якості іншої особистості. Таким чином, процес ідентифікації у перехідному віці сприяє пізнанню і розвитку власного внутрішнього світу, свого Я [6, с. 127].

Проаналізовані наукові підходи та позиції учених доводять значущість вікових та індивідуально-психологічних особливостей розвитку старших підлітків у процесі становлення та розвитку гендерної ідентичності, а їх врахування сприяє активізації суб'єктивного потенціалу, здатності до самовизначення, здійснення суб'єктом свідомого вибору у системі егалітарно-традиційних цінностей.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел дає змогу узагальнити наукові позиції вчених щодо вивчення гендерної ідентичності як суб'єктно-психологічної реальності у період дорослішання. Перспективи подальшої наукової роботи вбачаємо у теоретичному та емпіричному вивченні психологічних механізмів впливу гендерних стереотипів на зростаючу особистість.

Список використаної літератури

1. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків : реалії і перспективи : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
3. Васютинський В. Психологічні виміри спільноти : монографія. Київ : Золоті ворота, 2010. 120 с.
4. Говорун Т. В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 92–117.
5. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ : К.І.С., 2004. 536 с
6. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280с.
7. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 316–358.
8. Kikinezhdі O. M., Zhyrska Halyna Ya., Chip R. S., Vasylykevych Y. Z., Hovorun T. V. Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 2020. No. 8. P. 538–547. URL : <https://www.scopus.com/sourceid/21100784273>

Оксана Козак

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ В СЕРЕДОВИЩІ ФАХОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Тема лідерства останнім часом є дуже популярною через умови в який перебуває сучасне суспільство. А лідерство як феномен в освітньому середовищі набуває великого значення з точки зору вивчення його як інтегративної